

COVID-19 sürecinde sağlık hizmetleri sunumunda Türkiye

Doç. Dr. Harun Kırılmaz

1978 yılında Konya'da doğdu. İlk ve orta öğretimini Konya'da tamamladı. 2000 yılında Selçuk Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü'nden mezun oldu. 2012 yılında Sakarya Üniversitesi Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı'nda doktorasını tamamladı. 2018 yılında kamu yönetimi doçenti oldu. 2001-2012 yılları arasında Sağlık Bakanlığında çeşitli kademelerde görev yaptı. Sağlık hizmetlerinde performans, hasta memnuniyeti, sağlık politikaları, hasta hakları ve etik konularında çalışmaları olan Kırılmaz, 2012 yılında bu yana Sakarya Üniversitesi İşletme Fakültesi Sağlık Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi olarak görev yapmaktadır.

2019'un sonunda Çin'de ortaya çıkan ve ardından Avrupa başta olmak üzere tüm dünyaya yayılan COVID-19 küresel salgınının, dünya gündemini belirli bir süre meşgul edecektir. Küresel salgın sağlık hizmetleri başta olmak üzere hemen hemen her alanda köklü değişimleri de beraberinde getirmiştir. Bu süreç aynı zamanda sistem ve politika perspektifinde ezberleri bozan, alışlagelmiş kalıpları yıkan ve dünyada egemen olan sağlık sisteminin sorgulanmasını sağlamıştır. Bu süreçte yaşanan gelişmeler sağlık hizmetlerinde devletin rolünü, sağlık hizmetlerine erişimi ve toplum sağlığı hizmetlerinin önemini yeniden ortaya çıkarmıştır.

COVID-19 pandemisi, sağlık sistemlerinin küresel bir salgına yanıt verebilecek şekilde yapılandırılması zorunluluğunu ortaya koymuştur. Avrupa'da İtalya başta olmak üzere birçok ülke; siyasi, sosyal ve kültürel dinamikler nedeniyle salgına yönelik sınırlama ve tedbirlerde net bir tavır ve uygulama ortaya koymamıştır. Küresel salgında Avrupa'da yaşanan gelişmelerin Avrupa Birliği'nin yapısı ve işleyişi, sosyo-demografik yapı, sağlık sistemlerinin yapısı ve işleyişi ile yakından ilgilidir.

Küresel salgında sağlık sistemleri için öncelik hastalığa bağlı ölümleri azaltmak ve hastalığın yayılmasını önlemek

iken ekonomik resesyona iyileştirmeye yönelik önlemlerin alınması ise devletlerin öncelikleri arasına yer almaktadır. Bu doğrultuda, halihazırda bir tedavi planının olmadığı COVID-19 ile mücadelede sağlık açısından yapılacakların başında hijyen ve sosyal izolasyon gelirken, ekonomik açıdan destek paketleri hayati önem taşımaktadır. Küresel salgının kontrol altına alınması için koordinasyon sağlanması, bilgi akışının düzenlenmesi, gerekli sağlık müdahalelerinin (vaka yönetimi algoritmaları, vektör kontrolü) belirlenmesi, sağlık sistemlerinin (hastaneler, sağlık personeli, ilaç) güçlendirilmesi, toplumun bilgilendirilmesi ve toplumun sürece dâhil edilmesi önemlidir. Yönetim zafiyeti, toplumsal uyum ve dayanışmanın yetersizliği, koruyucu ekipman, ventilatör ve yoğun bakım yatağı gibi hayati ekipmanın yetersizliği, geciken yönetsel kararlar COVID-19 ile mücadelede politika yapımında en büyük zorluklardır. COVID-19 politikalarının toplum sağlığı perspektifinde, sektörler arası iş birliğiyle, tüm ülkelerin küresel desteğiyle ve profesyonel bir girişimle ele alınmalıdır.

Küresel salgınlarda aşı, hijyen ve koruyucu ekipman gibi koruyucu sağlık hizmetlerine öncelik verme bulaşma ve yayılma riskini azalttığı gibi, sosyal sermaye boyutları da bireylerin sağlığı koruyucu davranışları benimseme ve sergileme niyetlerine olumlu yönde katkıda bulunmaktadır. Benzer şekilde

bireylerin devlete ve sağlık sistemine güven duyması da mücadelenin etkinliğini artırmaktadır. Diğer bir deyişle, kişilerarası iletişim ağlarının geliştirilmesi, sosyal sermayeyi artıracak adımların atılması, devletin ve sağlık sisteminin güvenilirliğinin artırılması COVID-19 ile etkin bir mücadelenin kilit noktalarını oluşturmaktadır. Türkiye'de kamuoyunun COVID-19'a karşı tutumunu değerlendiren bir çalışmanın sonuçlarına göre; insanlar küresel salgına karşı yüksek hassasiyet düzeyinde, korunma için maksimum çaba göstermekte ve ortalama düzeyde sosyal güvene sahiptirler.

COVID-19, dezavantajlı grupları daha fazla etkilediği için sağlık hizmetlerine erişimde eşitsizlik sorunu daha yıkıcı etkilere yol açmaktadır. Bu çerçevede konunun sosyal bilimler perspektifinde ele alınması ve tasarlanacak sağlık politikalarının sağlık eşitsizliklerine yol açan durumları tespit etmesi ve gidermesi, sağlık sistemlerinin cevap verebilirliği sağlaması gerekmektedir. COVID-19 pandemisi yönetim, finansman, hizmet sunumu, ilaç ve tıbbi cihaz, sağlık personeli ve enformasyon boyutlarında sağlık sistemleri üzerinde ciddi bir baskıya ve krize yol açmıştır. Türkiye ve COVID-19 vaka sayısı bakımından üst sıralarda yer alan 22 ülkede toplam vaka sayısını, entübe hasta sayısını, yoğun bakım hasta sayısını ve vefat sayısını değerlendirme ölçütü olarak salgının seyrine ait karşılaştırma yapan

bir çalışmada küresel salgın ile sağlık sistemlerinin performansı arasında ilişki bulunmuştur. Söz konusu çalışmada nüfus, yüzölçümü, hava kirliliği düzeyi, sağlık personeli sayısı, hastane yatağı sayısı, obezite oranı, mutluluk skoru, sosyal destek oranı, ortalama yaşam süresi gibi parametrelerin COVID-19'la mücadele ülkelerin sağlık sistemlerinin performansı arasında ilişki vardır.

COVID-19, küresel salgınlarla mücadele edebilmek için sağlık sistemlerinin ulusal ve bölgesel düzeyde ek finansal kaynaklara ihtiyaç duyduğunu göstermiştir. Diğer taraftan nicelik ve nitelik açısından yeterli sağlık personeli gereksiniminin yanı sıra koruyucu ekipman, teşhis kitleri, ventilatör ve yoğun bakım yatağı gibi altyapı ve tıbbi malzemenin tedariki önem arz etmektedir. Bireylerin salgın sürecinde karantina ve sosyal izolasyon gibi olağandışı yaşam koşullarına uzun bir süre uyum sağlamaları da kritik bir konudur. Merkezi ve yerel yönetimler arasında koordinasyon ve uyumun küresel salgınlarla mücadele başarı faktörleri arasında yer aldığı görülmektedir. Son olarak, salgın sonrasında ortaya çıkacak tablonun sağlık sektörüne ilave yatırım ihtiyacına neden olacağı beklenmektedir.

Legido-Quigley vd.'nin H5N1 ve H1N1 gibi yakın geçmişte yaşanan küresel salgınları esas alarak Hong Kong, Singapur ve Japonya örneklerinden yola çıkarak yüksek performanslı sağlık sistemlerinin COVID-19 sürecinde daha başarılı bir sınav verip vermediklerini inceledikleri çalışmalarında; salgınla mücadelenin sağlık sistemine ve diğer sektörlere entegrasyonun önem taşıdığına, sahte haberlerin ve yanlış bilginin yayılmasının büyük zorluk oluşturduğuna ve hastaların, sağlık personelinin ve kamuoyunun devlete olan güveninin krizleri aşmada büyük önem taşıdığına dikkat çekmişlerdir. Bu çalışmada ortaya çıkan sonuçlara göre bir sağlık sisteminin küresel bir salgında yüksek performans ortaya koymasında dokuz boyut öne çıkmaktadır. Diğer bir ifadeyle, bir sağlık sisteminin COVID-19 gibi bir küresel salgında yüksek performans ortaya koyabilmesi için söz konusu şu boyutlarda yeterli kapasiteye sahip olması gerekmektedir: "Tespit ve izolasyon", "Diğer ülkelerle koordinasyon", "Hastaların tedavisinin sosyal güvence kapsamında olması", "Rutin sağlık hizmetlerinin sunumu (hastaneler, yerel

yönetimler ve özel sektör arasında koordinasyon, yoğun bakım yatağı kapasitesi)", "COVID-19 tedavisinde kullanılan ilaçlar ve kişisel koruyucu ekipmanlar (maske, tulum, siperlik vb.)", "Hastanelerde enfeksiyon önleme ve kontrol faaliyetleri", "Sağlık bilgi sistemi ve bilgi paylaşımı", "Risk iletişimi" ve "Kaygı yönetimi."

Sonuç olarak küresel bir salgınla mücadelede sosyo-ekonomik faktörler temelinde toplumun sağlık okuryazarlık düzeyinin, teşhis ve tedavinin, uzun süreli koruyucu müdahalelerin, vatan-daşların sağlıklı ve istendik davranış sergileyeceği çevrenin oluşturulması önem arz etmektedir. Kuşkusuz küresel salgınlarla mücadelede nüfus olumsuz bir unsur oluştururken, bireysel ve kolektif çabalara önem verilerek söz konusu olumsuzluğun azaltılması mümkündür. Nitekim COVID-19 sürecinde Türkiye'nin sağlık hizmetleri alanında başarılı bir sınav verdiğini söylemek mümkündür. Sağlıkta Dönüşüm Programı ile erişilebilir ve kapsayıcı bir sağlık sisteminin hayata geçmiş olması, bu süreçte Türkiye'nin en önemli başarı faktörleri arasında yer almaktadır. Diğer taraftan filyasyon çalışmalarının disiplinli bir şekilde yürütülmesi, hastane ve yoğun bakım kapasitesinin yeterli olması, tedavi planında yer alan ilaçların sosyal güvenlik kapsamında sağlanması, yerel düzeyde sağlık hizmeti sunumunun planlanması, Sağlık Bakanlığı koordinasyonunda Bilim Kurulu ve Toplum Bilimleri Kurulu'nun oluşturulması, uluslararası kuruluşlar ve diğer ülkelerle koordinasyonun sağlanması da küresel salgınla mücadelede kayda değer bir sonuç ortaya koymuştur. Her ne kadar küresel salgınla ilgili bilgi paylaşımı, risk iletişimi ve kaygı yönetimi boyutlarında Sağlık Bakanlığı tarafından birtakım adımlar atılsa da "yeni normal" olarak ifade edilen süreçte bireysel ve kolektif açıdan yapılması gerekenlerin dikkatli bir şekilde yerine getirilmesinde fayda vardır.

Kaynaklar

Anderson RM, Heesterbeek H, Klinkenberg D, Hollingsworth TD. How Will Country-based Mitigation Measures Influence the Course of the COVID-19 Epidemic? *Lancet* 2020; 395: 931-934.

Bostan S, Erdem R, Öztürk YE, Kılıç T, Yılmaz A. The Effect of COVID-19 Pandemic on the Turkish Society, *Electronic Journal of General Medicine* 2020; 17(6): em237, DOI: 10.29333/ejgm/7944.

Chuang YC, Huang YL, Tseng KC, Yen KC, Yang

COVID-19 sürecinde Türkiye'nin sağlık hizmetleri alanında başarılı bir sınav verdiğini söylemek mümkündür. Filyasyon çalışmalarının disiplinli bir şekilde yürütülmesi, hastane ve yoğun bakım kapasitesinin yeterli olması, tedavi planında yer alan ilaçların sosyal güvenlik kapsamında sağlanması, Sağlık Bakanlığı koordinasyonunda Bilim Kurulu ve Toplum Bilimleri Kurulu'nun oluşturulması, uluslararası kuruluşlar ve diğer ülkelerle koordinasyonun sağlanması da küresel salgınla mücadelede kayda değer bir sonuç ortaya koymuştur

LH. Social Capital and Health-Protective Behavior Intentions in an Influenza Pandemic, *PLoS ONE* 2015; 10(4): e0122970, DOI: 10.1371/journal.pone.0122970.

Çetin C, Kara A. Global Surveillance, Travel, and Trade During A Pandemic, *Turkish Journal of Medical Sciences* 2020; 50: 527-533.

Ergül B, Altın Yavuz A, Gündoğan Aşik E, Kalay B. Dünyada ve Türkiye'de Nisan Ayı İtibariyle COVID-19 Salgın Verilerinin İstatistiksel Değerlendirilmesi, *Anadolu Kliniği Tıp Bilimleri Dergisi* 2020; 25(1): 130-141.

Legido-Quigley H, Mateos-García JT, Campos VR, Gea-Sánchez M, Muntaner C, McKee M. The Resilience of the Spanish Health System Against the COVID-19 Pandemic, *Lancet* 2020; DOI: 0.1016/S2468-2667(20)30060-8.

Legido-Quigley H, Asgari N, Teo YY, Leung GM, Oshitani H, Fukuda K, Cook AR, Hsu LY, Shibuya K, Heymann D. Are High-performing Health Systems Resilient Against the COVID-19 Epidemic? *Lancet* 2020; 395(10227): 848-850.

Raoufi A, Takian A, Sari AA, Olyaeemanesh A, Haghghi H, Aarabi M. COVID-19 Pandemic and Comparative Health Policy Learning in Iran, *Archives of Iranian Medicine* 2020; 23(4): 220-234.

Remuzzi A, Remuzzi G. COVID-19 and Italy: What Next? *Lancet* 2020; 395: 1225-1228.

Wang Z, Tang K. Combating COVID-19: Health Equity Matters, *Nature Medicine* 2020; 26: 458-464.